

Párisi levél.

Páris, 1893. mártius.

(Recolin lelkész halála; utódja, Roberty kinevezése; kísérletek a szabadelvűek és orthodoxok kibékítésére; az „új iskola“ tevékenysége a kibékítés ügyében stb.)

Szerkesztő úr!

Rendes tudósításaimnak multkori megszakítása egy kissé elmarasztalt az eseményektől, melyek az utóbbi időben a francia reformált egyházban történtek. Hogy ismét lépést tartsak azokkal, egy kissé vissza kell mennem a korábbi időkre. Csaknem két éve, hogy az Oratoire templomban Viguié halála oly nagy ürt hagyott; és most ismét oly nagy és fájdalmas veszteséget szenvedett e gyülekezet Recolinnak, az elébbi barátjának halálában. R a mult évi oct. hóban halt meg hosszas és terhes szenvedés után, hatvanhat éves korában; csaknem negyvenöt évig folytatta a lelkeszséget, Montauban-ban, Montpellierben és Párisban. Egyike volt a legtekintélyesebb lelkészeknek. Emelkedett szellem, kitünő értelem, meleg és szerető szív. Az utóbbi években nagy szerepet játszott a párisi egyházban. Multjánál, hittani meggyőződésénél és egyházi elveinél fogva az orthodoxiához tartozott. De neki nagy fájdalmat okoztak azok a harcok és megoszlasok, melyek az egyházban uralkodtak. Ő bizonyos szégyent látott azokban a francia protestantismusra nézve, a melynek így befolyását látta gyöngítve. Meg is tett mindent arra nézve, hogy béke és egység jöjjön létre az oratoire-i gyülekezetben, hol hosszú idő óta harc dult. És nagy öröme volt az utóbbi választások után, mikor az általa annyira ohajtott békét és egységet megvalósítva látta. Ez neki némi kellemetlenséget okozott a párisi consistorium tulzó orthodox tagjainak részéről. De másfelől mily elismerést hozott az oratoire-i gyülekezet részéről. És mily örömet a franciaországi összes egyházaknak, hogy az oratoire-i nagy gyülekezetben a béke helyre állott. Recolin azt fenn ohajtván tartani, Viguié helyébe második lelkésznek Robertyt ajánlotta. A consistorium helyben is hagyta a kebli tanács által tett választást, a minek ő nagyon örvendett s végső szavai is, melyeket barátaihoz intézett, azok voltak, hogy haladjanak tovább is a béke útján. „Mondjátok meg az egyháznak — mondá — hogy legyen hű, evangéliumi, hű nem emberi hagyományok szerint, hanem a Jézus Krisztus szerint, a békében és szeretetben, s főleg a szeretetben. Haladjon tovább a kibékülés, a béke útján, s nem egyházpolitikai célból, hanem azért, hogy hű legyen

az evangélium szelleméhez.“ Egyike a lelkészeknek, kik R. temetésén beszéltek, e szavakat megragadva, ezeket tette hozzá: „Tisztelettel őrizzük meg e szavakat, mint szent örökségét egy haldoklónak, ki keresztény és hű lelkipásztor volt, s az ő nyomdokain haladva ugyanabban a szellemben fogunk munkálni, mint ő, a mérséklet, a szeretet szellemében, hogy minden félreértést eloszlassunk, hogy mindenekfelett a szíveket egymáshoz közelebb hozzuk, a gyűlölséget kioltjuk és mindenütt a hol lehetséges, a szellem egységét alapítsuk meg az apostol ajánlata szerint.“

És az apostolnak, Recolinnak és a felette beszélt lelkésznek ajánlatait a párisi consistorium hallotta. December 2-án az új lelkész választásra összegyűlt oratoire-i kebli tanács egyhangulag Robertyt választotta meg és ajánlotta a consistoriumnak megerősítésre, annál inkább, mert már Viguié halála óta teljesíti a második lelkészi tiszteletet. A consistorium többsége azonban megtagadta a választás megerősítését. És a mi e megtagadásban a legkülönösebb, hogy ugyanez a consistorium Viguié halála után már szentesítette Robertynek mint második lelkésznek kinevezését és most Recolin helyére csak mint lelkész-helyettest akarja. A párisi consistoriumnak e megtagadása nagy visszatetszést szült az összes franciaországi protestáns egyházakban, úgy az orthodoxokban, mint a liberalisokban. Kevés kivétellel az orthodoxok is elítélték a párisi consistorium eljárását. Sőt Babut, nimes-i lelkész, ki egyike az orthodoxia legkiválóbb embe-reinek, nyílt levélben hibáztatta a párisi consistorium határozatát. Egyébiránt e visszatetsző eljárással szemben nyilatkoztak a lyoni, montauban-i és nimes-i consistoriumok is, melyek nagyobb részben szabadelvűek és a melyek mindig megengedték orthodox lelkésznek választását oly gyülekezetbe, hol azt kívánták. A párisi consistoriumnak azt a megjegyzést tették, hogy jövőben semmit se vethetnének a szabadelvűek szemére, ha azok az orthodox kisebbség jogait figyelembe nem vennék. Szóval az orthodoxok körében is minden oldalról kárhoztatják emez újabb türelmetlen tettét a párisi consistoriumnak. És most már mi lesz a dologgal. Egyszerűen az: hogy a kebli tanács több vagy kevesebb idő múlva újra fel fogja ajánlani Robertyt a megerősítésre, a mely azt újból megtagadhatja, vagy pedig a csaknem általános helytelenítéssel szemben, a melylyel első határozatát fogadták, meg fogja a dolgot fontolni és a gyülekezet által kívánt lelkészt elfogadni. Ha a kebli tanács választását ismét nem erősítené meg és az a választáshoz ragaszkodik, végre is a vallásügyi minister meg fogja azt erősíteni.

A párisi consistoriumnak ez a magaviselete — mondhatja az olvasó — egyáltalán nem látszik egyezni a kibékülés ama hajlamával, miről a mult évben írtam. Ez kétségtelen. De hát nem csupán ez egy tényre kell nézni, mely kivételesnek tekintendő. A türelmetlenség eme ténye mellett tekinteni kell a többség szellemét és hajlamát. A békülékenységnek egy újabb jele és bizonyítéka az a levél, melyet néhány délfranciaországi lelkész intézett hét határos egyházmegyé lelkészeihez, s melynek kezdete a következő: „Alólirt francia

ref lelkipásztorok, attól az ohajtól áthatva, hogy a nagy protestans család tagjai egymáshoz közeledjenek, az ima, a szentírás gyakorlati tanulmányozása és a közös munka terén abból a czélból, hogy a lelkeket felébreszszék és új életre térítsék, a szent papságban társaitkat barátságosan meghívják a Nîmesban 1893. jan. 24-én tartandó gyűlésre.“ Napirend: „Gyakorlati megbeszélése az új életre térítésnek.“ — „Az újraszületés.“ És ezt a meghívást alájegyezték orthodox és szabadelvű lelkészek. S e testvéri egyesülésnek kezdői reményfeletti sikert értek el. Az írt napon a hét egyházmegyéből mintegy 50—60 lelkész jött össze a nîmesi gyűlésre. Az első kérdést a lelkészek magok közt tárgyalták; a másodikat, az „újraszületést“ pedig nyilvánosan, a nîmes-i templomban nagy közönség előtt. Maguknak az orthodox lelkészeknek véleménye szerint e gyűlések valódi testvéri egyesületek voltak a szónak legjobb értelmében, telve étellel, szívélyességgel és épületességgel. Ime néhány sor egy orthodox lapból véve: „Azt mondották, hogy az egyesülés még a lelki épület dolgaiban is lehetetlen. Azt gondolták, hogy ebből is homéri harcok lesznek... Azóta az eszmék, az emberek megváltoztak... Meg kell hajolni a tény előtt: a lelki épület dolgaiban való egyesülés az őszinte és vallásos egyének közt, bármely párthoz tartozzanak, lehetséges.“ ... „Meg kell engedni továbbá azt is, hogy az „újraébredés“ iránti egyesülés, melyben orthodoxok és szabadelvűek résztvesznek, hasonlóan lehetséges.“ És ismét tovább: „Számüzni minden érintkezést a rend, a béke nevében, ez a pártok iránya. Rendnek lenni kell. De lenni kell szeretetnek is. Bárminemű szervezetnek nincs joga arra, hogy a szeretetet megölje. Ime egy kivétel nélküli szabály: szeresd felebarátodat, a samaritanust, a zsidót, a szabadelvűt, az orthodoxot is, mint tenmagadat. Mi lesz ebből? Isten tudja. Én azt ohajtom, hogy a nîmes-i gyűlés valami más nyomot hagyjon, mint csupán a különlegesség emlékét.“ Nemde, elég világosan van ez mondva és némileg vigasztaló a párisi consistorium türelmetlenségével szemben. És ama sorokat egy nagyon is orthodox egyén írta. Es hogyha azt vetnék ellent, hogy ez a testvériesülés, mely a nîmes-i gyűléseken végbement, nem terjed túl az épületesség határán, hogy az kizárólag csak vallálossági téren marad és nem hat ki a hitelvi s mindenek felett az egyházi kibékülésekre, mindenek előtt azt lehetne felelni: hogy éppen a mi legfontosabb, a vallásos élet az, melyben az egyesülés a nîmes-i gyűlésen az orthodoxok és szabadelvűek közt nyilvánult. Hogyha a tények a közös együttműködést az épületesség dolgaiban eredményesnek, erkölcsi gyümölcsöket hozónak mutatják, csaknem bizonyosra lehet venni, hogy az egyházi kérdésekben is találunk a közös együttműködésre valamely tért. Továbbá meg azt felelhetem, hogy különböző jelek mutatják, hogy a lelkészeknek egy jó része komolyan foglalkozik azzal, hogy egyházi téren is megtalálja a kibékülés módját. Hivatkozhatom az úgynevezett „új iskola“, a melyről egyik levelemben szólottam. Ez új theologiai iskolát ifju orthodox lelkészek alkotják, de a kiknek orthodoxiája nagyon különbözik a régi gyűlölködő és türelmetlen orthodoxyától. Ez ifju

lelkészek nagyobb része, hogy ne mondjam mindnyája, nagyon tanult ember s éppen mert az ő értelmük nyitva van a gondolat láthatárainak, nem hiszik, hogy egy dogmatikai formula egyszer s mindenkorra s minden idők számára adatott. Történelmi tanulmányuk azt mutatja nekik, hogy a változhatatlannak mondott eme formulák szünet nélkül változtak. És hogyha a szellem egységét hirdetik, ezzel egyszermind az adományok különféleségét is. Kétségtelenül azon az uton vannak, hogy a dogmatikai elveket és egyházi fogalmakat átalakítsák. Követni fogják-e őket az orthodoxok mind? Vakmerőség lenne azt állítani. A régi orthodoxia képviselői sokkal észrevehetőbb szomorúsággal kísérik e mozgalmat, semmint azt lehetne hinni, hogy ők azt valaha helyeselnék. De se baj. A jövő az ifjúságé, és én úgy vagyok meggyőződve, hogy az „új iskola“ egy nagy lépést tett a két iránynak a kibékítésére, mely a francia protestantizmust megszította. A nimes-i gyűlésen is főleg az „új iskola“ követői voltak túlnyomó számban, kik néhány szabadelvű lelkészszel együtt tették a kezdeményezést. A múlt évben az „új iskola“ vezetéi egy lausanne-i lapot, az „Évangile et Liberté“-t választották volt eszméik közlésére. De jobbnak látták egy franciaországi laphoz térni és most a Montbéliardban megjelenő „Vie nouvelle“ az, mely lapjokul szolgál.

Némelykor nagyon fontos cikkeket adnak benne, mint teszem Bourgeois lelkész, ki nem rég a consistoriumoknak a lelkészek kinevezésére vonatkozó jogairól írt a párisi consistorium ismert eljárása alkalmából, mely eljárást egy montaubani nyugalmazott akadémiai tanár helyeselt. Bourgeois, a ki nemcsak lelkész, hanem jogtudor is, mesterileg kezelte a kérdést és a tanár érveit halomra döntötte.

– Január elején ritka érdekes gyűlés volt Párisban a tudós társaságok termében. Secretan lausanne-i tanárt néhány barátja arra kérte fel, hogy felolvasásban ismertesse az ő bölcselmi és vallási eszméit és ő a meghívást elfogadta, azzal a feltétellel, hogy ő csak egy didacticus monologot tart, de hozzá kérdéseket intézhetnek, neki ellenvetéseket tehetnek, a melyekre felelni fog. Secretanról már szóltam, midőn ezelőtt fél évvel „Az én Utópiám“ című munkáját ismertettem. Az ő nevét különben „A szabadság bölcselme“ című szép bölcselmi munkája tette ismeretessé. Ezen kívül tőle sok bölcselmi és vallási munka jelent meg, melyeket a gondolat és érzelem emelkedettsége jellemez. A hallgatóságot kiváló írók és a párisi bölcselmi karnak tanulói tették. Az ifjú nemzedéknek jelenléte különösen megjegyzendő, hogy mi okból, mindjárt látni fogjuk. Secretan tizenhat pontban terjesztette elé eszméit, melyeket megvitatásra ajánlt. A tételek néhány pontban összegezhetők: A vallás az ő minden speculatióinak tárgya; a vallás nem csupán az értelem dolga, és nem csupán az érzelemé... A vallás lényegileg az emberi lélek központi tevékenysége és az magába foglalja egyidejűleg az értelem, a szív és az akarat működését.

A vitában többen vettek részt és tettek ellenvetéseket s főleg egy Franciaországban nagyon ismert spiritualista bölcselő, Ravaisson, a ki Secretan kedves barátja. Az ülés nagyon érdekes volt, de ugy

tetszik, hogy még érdekesebb lehetett volna. Sokan voltak, a kik csak kíváncsiságból jelentek meg; a közbeszólók meg nem hatottak a tárgy mélyére s úgy látszott, hogy kérdéseikkel csak kifárasztani akarták az öreg lausanne-i tanárt, ki 79 éves, de a ki testi és szellemi erőinek teljes birtokában van. Bármennyire is érdekes volt ez ülés és a rákövetkező másnapi, a legfigyelemreméltóbb előttem maga az a tény, hogy különböző tudósok vettek részt a vitában.

Másnap a tudós. társaságok épületében újra összejövetel volt a bölcselmi tanulók meghívására, a kik az azg tudós iránt rokonszenvűknek akartak kifejezést adni. Ez összejövetelen főleg tanárok és tanulók voltak jelen. A tanulók nevében az egyik mindnyájuk bámulatát fejezte ki a szellemi és vallási bölcsелеm iránt és emelkedett szavakban szólott a megtisztelthez. Az agg tudós meghatva mondott az ifjúság érzelmeiért köszönetet, köteleesség teljesítésre és a gondolkodás gyakorlására buzdítva. Azután Boutronx, a Sorbonne egyik legkitünőbb tanára beszélt, megköszönve Secretannak a látogatást és üdvözölve befolyását, melyet munkáival a gondolkozásra gyakorolt. A párisi tanár beszédében sok figyelemre méltót mondott. Mind nem idézhetem, de hadd álljanak itt belőle a következők, melyek jellemzik a gondolkodásnak az utóbbi időben tett útját: „Huszonöt éve hogy a positivismusként diadalát jósolták; azt mondták, hogy a vallás elmulta idejét és a metaphysika lejárt a magát. Lassanként rá jöttek, hogy a positivismus igen hamar hirdette diadalát és kövelte a tiszteletet csupán a positiv tudománynak, a melytől a nagy rejtvény megoldását várták. De a mily mértékben megfosztott a tudomány a metaphysikától, oly mértékben mutatta elégtelenségét a dolgok alapjának megvilágosítására. Vissza kellett azért a metaphysikához térnünk és hogy ne fordulnánk ahoz a bölcsелеmhez, mely mind hármát, mind a tudományt, mind a bölcsedelmet, mi a vallást részévé fogadja s mely egyiket a másikkal nem rontja le, hanem azt bizonyítja, hogy a három egyidejűleg létezhetik a létebben. Ön erkölcsi bölcselő és éppen ez az, a miért oly mélyen hatott... Ön segített megújítani a mi bölcsészetiünket és ez órában azt láthatja, hogy komoly változás ment végbe a szellemeinkben... lme, miért, hogy mi tanítók és tanítványok indittatva éreztük magunkat, hogy megköszönjük azt a nagy szerencsét, a melyben részesített és hogy biztosítsuk, hogy ön csak jót hagy köztünk hátra.“

Nem tartózkodom kimondani, hogy a mi a Secretan látogatásában a legnevezetesebb, az nem bölcselmi vitájában volt, hanem a tanulóknak nyilatkozatában, melylyel a szellemi és erkölcsi elv mellett foglaltak állást és hogy a bölcsелеmben átment eme gyökeres változást a Sorbonne-nak egyik legjelesebb gondolkozója erősítette meg. Valaki azt jegyezte meg, hogy ez „az idők jele“ és valóban az, mely e száz év lehajlásán reménnyel tölt el.

— Midőn a Viguié helyének a belöltése miatt támadt zaj csendesülni kezdett, barátainak az a jó gondolata támadt, hogy az ő műveiből egy kötetet adnának ki. Tisztelőitől nagyon kegyeletes eljárás volt, hogy ezt tették. Viguiének egyéb iránt legnevezetesebbek a lelkész

s templom felavatásokkor mondott beszédei és értekezései. Ő e száz második felében mondhatni, a legtöbb lelkészt és templomot avatott fel Franciaországban; összesen mintegy 42 lelkészt és 25 templomot. Ő egyike volt a franciaországi protestansok legjelesebbjeinek, kinek emléke a legnagyobb tiszteletet érdemli.

CHARRAUD.

Irodalmi Értesítő.

„*Theologiai ismeretek tára.* Hazai és külföldi források alapján: Antal Géza pápai főgymn. tanár, Berde Sándor, nagyenyedi theol. tanár, Józsa Zsigmond, nagyenyedi theol. tanár, Révész Kálmán, kassai lelkész, volt theol. tanár és dr. Tüdős István, theol. m. tanár közreműködésével szerkeszti Zoványi Jenő, theol. m. tanár, kolozsvári lelkész. I. füzet.“

Egy vállalat, a mely különös figyelmet érdemel. A magyar irodalomban örvendetes lendületet vett az eddig nagyon is nélkülözött „Ismeret-tárok“ szerkesztése. Az általános ismeret közlésre az „Athenaeum kézi Lexikona“ most közeledik befejezéshez, a „Pallas Nagy Lexikonának“ füzetei most vannak munkában és jelennek meg gyorsan egymásután. Eddig úgyszólván a külföldi lexikonokra volt a mi közönségünk utalva, a melyekben minden volt, de legkevesebb abból, mit a magyar olvasónak, min hozzá legközelebb esőt, első sorban tudni kell. Most már segítve van e hiányon. A magyar lexikonok írásában a hazai szempontokra különös gondot fordítanak. És a mi aztán e mellett nagy előny, hogy azokat nem csak néhányan olvashatják, hanem minden olvasni tudó.

Ily szükség kielégítését czélozza a theologiai ismeretekre nézve a fenn czimzett vállalat, melyet annál nagyobb örömmel kell üdvözölnünk, minthogy ez nálunk az első ily nemű munka. És jól készített munka. Nem nagy terjedelmű, de a kérdéseket röviden, elég szabatosan és jó magyar nyelven tárgyalja. A külföldi források alapján dolgozott cikkek jól olvasódnak. az eredetiek meg éppen jelesen irottak. A szorosan vett theologiai ismeretek mellett, ismertetést találunk még az egyházmegyékről, a nevezetesebb egyházközségekről, s több gyakorlati kérdésről. Külön is felemlitendők a magyar theol. írók és oly alapos cikkek, mint „az angoi-magyar egyházi érintkezések.“

A mű összesen 12 öt íves füzetből fog állani, de ily terjedelemben is nyereség lesz theol. irodalmunkra.

A lelkészek egy igen hasznos munkát nyernek benne. A mű előfizetési ára 5 frt. Kiadja Horatsik János könyvkereskedő Kolozsvárt.